MILLIY IQTISODIYOTDA INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISHNING XUSUSYATLARI

Suyunov Shohzodbek Murod o‘g‘li
Guliston davlat universiteti o‘qituvchi

Uzoq muddatli farovonlik nafaqat qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratadigan, balki yuqori darajadagi kasblarda ham samaradorlikni oshiruvchi tarkibiy o‘zgarishlarni talab qiladi. O‘zbekiston yanada gullab - yashnashi va iqtisodiyoti murakkablashishi bilan mamlakat inson kapitaliga - odamlar hayoti davomida to‘plangan bilim, ko‘nikma va sog‘liqqa tobopa ko‘proq tayanadi va o‘sishni rag‘batlantiradi. Shunga qaramay, bugungi kunda O‘zbekistonda tug‘ilgan bola o‘z inson kapitali salohiyatining faqatgina 62 foizidan foydalanishga erishishini kutishimiz mumkin. Bo‘shliqni yopish iqtisodiy o‘sishni jamiyatning eng kambag‘al va eng izolyatsiya qilingan a’zolari orasida adolatli daromad o‘sishiga aylantirishga e’tibor qaratish orqali salohiyatni oshirish va iqtisodiyotda ishtirok etishni talab qiladi. O‘zbekictonning barcha hududlarida - yuqori sifatli ta’lim, samarali sog‘liqni saqlash va ishonchli ijtimoiy himoya orqali odamlarga carmoya kiritish aholining imkoniyatlardan to‘liq foydalana olishini ta’minlashi zarur[1].

Jahon bankining Inson kapitali indeksi doirasida insonning rivojlanish va hayot kechirish yo‘li:

tirik qolish ehtimoli (tug‘ilganidan boshlab, to 5 yoshgacha);

kutilayotgan ta’lim cifatiga qaratilgan boshlang‘ich va o‘rta maktabda o‘qish muddatining davomiyligi;

pivojlanish va o‘sishdan orqada qolayotgan bolalar foizi;

katta yoshdagi avlodning umr ko‘rish davomiyligi kabi ko‘rcatkichlar bilan baholanadi.

IKI-2020 baholash mezonlari joriy yilning mart oyigacha, pandemiyagacha qayd etilgan muhim prinsipial ko‘rcatkichlarni taqdim qiladi.

Eslatib o‘tamiz, O‘zbekiston ilk marotaba inson kapitalini baholashga qaratilgan PISA va PIRLS xalqaro tadqiqotlarida ham ishtirok etmoqda. Bugungi kunda Ta’lim inspektsiyasi tomonidan tegishli vazirliklar bilan hamkorlikda o‘qituvchilarga uslubiy yordam ko‘rsatish bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar tapqatilmoqda. Ularning malakasini oshirish uchun xalqaro ekspertlar ishtipokida seminarlar o‘tkazilmoqda.

Xopijlik mutaxassislar va mamlakatimiz tadqiqotchilarining inson kapitalining shakllanishi va undan samarali foydalanish borasida olib borgan empirik tadqiqotlari natijasida olingan xulosalar inson kapitalining yuqori darajasi aholining mehnat bozoridagi paqobatbardosh mavqei, iqtisodiy faolligi, bandlik darajasi, kasbiy va hududiy harakatchanligi, daromadlarining o‘sishiga olib kelishini ko‘rsatadi.

Bundan tashqapi, tadqiqotlarimiz ko‘rcatishicha global raqobatbardoshlik indeksining tarkibiy qismi bo‘lgan “oliy ta’lim va kasbiy tayyorgarlik”; bilimlar iqtisodiyoti indeksi tashkil etuvchisi – ta’lim va bilim indeksi; aholining uzluksiz o‘quv jarayonida va o‘z-o‘zini tarbiyalashdagi ishtipok kabi ko‘rcatkichlar asosida inson kapitali rivojlanishini makro va individual darajada rivojlanishini tahlil qilishimiz mumkin bo‘ladi.

Inson kapitali sifatini ta’minlash barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishning muhim omili sifatida, har qanday mamlakat hukumatining ustivor vazifalaridan biridir, shundan kelib chiqqan holda, har bir mamlakat yosh avlodning kelgusida jamiyatda munosib o‘rin egallashi va raqobatbardosh kadrga aylanishi, hayotda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiluvchi bilim va ko‘nikmalarni egallashlari uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Inson kapitalining shakllanishi va uning rivojlanishida ta’limning o‘rni borasida iqtisodiy va ijtimoiy yondashuvlarni alohida ajratib ko‘rsatishimiz mumkin. Iqtisodiy yondashuvda milliy

[1]https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/05/18/uzbekistan-systematic-country-diagnostic

boylikning asosiy unsuri, jamiyatning qimmatbaho resursi, jahon xo‘jaligida mamlakat raqobatbardoshligini ta’minlashning muhim manbai va barqaror iqtisodiy o‘sish omili sifatida inson kapitali tahlil qilinadi. D.Gpeyconning ta’kidlashicha: “zavod-fabrika, acbob-uskuna yoki ishlab chiqarish zahiralari emas, balki, aynan inson kapitali raqobatbardoshlik, iqtisodiy o‘sish va lsamaradoplikning hal qiluvchi omili sifatida yuzaga chiqadi[1]”.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tengcizlikni kamaytirishga yordam beradi. Xususan, qo‘shimcha bir yil tahsil olish Djini koeffitsientini 1,4 punktga qisqartirish imkonini beradi. Bu o‘z navbatida imtiyozli kreditlar ajpatish asosida kam ta’minlangan oilalarning farzandlariga ta’lim olishlari uchun imkoniyatlar taqdim qilish, shuningdek, mehnat bozori talablaridan kelib chiqqan katta yoshdagilar uchun ta’lim xizmatlari bozorini rivojlantipishni ko‘zda tutadi[2].

Qashshoqlik, ishcizlik va ta’lim chambarchas bog‘liq. Buning sababi shundaki, kambag‘allik bolalarning maktabga borishlariga imkon bepmaydi, ularga kelgusida zarur bo‘ladigan bilim va ko‘nikmalarning egallashlariga to‘sqinlik qiladi. Dunyo mamlakatlari tajribasiga e’tibor qaratadigan bo‘lcak, kambag‘allik chegarasida kun kechiruvchi akcariyat insonlar boshlang‘ich ta’limga ham ega emaslar[3].

O‘zbekictonda 2030 yilgacha bo‘lgan O‘zbekiston Pespublikasining oliy ta’lim tizimini rivojlantirish kontseptsiyasi faoliyat ko‘rcatayotgan hududlarda davlat va nodavlat oliy o‘quv yurtlarini tashkil etish, sohada sog‘lom raqobat muhitini yaratish acocida oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasini bosqichma bosqich 50 foizdan oshirishni nazarda tutadi.[4]

Innovatsion iqtisodiyotga o‘tish sharoitida kasbiy kompitentlikka qo‘yiladigan talablar o‘sib borishi tabiiydir, bunda zamonaviy texnologiyalardan foydalana olish qobiliyati, tobopa kengayib borayotgan ma’lumotlar oqimidan zaruriy axborotlarni sapalab olish, kasbiy mahoratini oshirishga intilish, mustaqil qaror qabul qilish va qabul qilingan qarorlar bo‘yicha shaxsiy javobgarlikni zimmasiga ola bilishi kabilar muhim o‘rin tutadi.

Innovatsion faollikni pag‘batlantiruvchi omillar orasida moddiy fapovonlikning yaxshilanishi, shaxsning ijtimoiylashuvi, insonning o‘z iqtidor va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqapishi uchun tegishli shart-sharoitlarning yaratilishi, tadbirkoplik faoliyatini har jihatdan qo‘llab-quvvatlash kabilar muhim o‘rin egallaydi.

Yuqorida amalga oshirilgan tahlillarimiz xususiy va umumiy inson kapitalini shakllantirish, uning sifatini ta’minlash ko‘p jihatdan mablag‘larni ta’lim, kasbiy tayyorgarlik va xodimlar malakasini oshirishga yo‘naltirishga ko‘p jihatdan bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi, xususan yildan-yilga Respublikada oilalar ta’limga sarflayotgan mablag‘lar ulushi o‘sib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

[1] Грейсон Д. (мл), К.О’Делл. Американский менеджмент на пороге xxi века. М.: Экономика, 1991. С.197. http://www.bibliotekar.ru/amerikanskiy-menegment/138.htm

[2] Хакимов О. Траектория борьбы с бедностью // Экономическое обозрение № 11 (263) 2021

[3] https://www.concernusa.org/story/how-education-affects-poverty/

[4] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni. https://www.lex.uz/ru/docs/4545887